

SUGUDEVAAHELISE SUHTLEMISE JA KOSIMISE TEEMA KSENIA MÜRSEPPAGA TEHTUD INTERVJUUDES¹

MERILI METSVAHI

Tartu Ülikool

merili.metsvahi@ut.ee

Aastatel 2001–2003 külastasin ja intervjueerisin koos teiste folkloristidega seitsmel korral seto päritolu naist Ksenia Mürseppa (1911–2004).² Mõnikord viibisid intervjuu juures ka Ksenia tütar, türetütär või türetütretütär (täpsemalt vt Metsvahi 2007a: 13). Helisalvestisi neist intervjuudest on säilinud kokku umbes 17 tunni jagu ja need olen ma esitanud Eesti Rahvaluule Arhiivi.

Meie tutvumine sai alguse Ksenia lapselapse kaudu, kes esitles oma vanaema kui head muinasjutuvestjat (selle kohta vt lähemalt Metsvahi 2007a: 11). Seetõttu jutustas Ksenia esimestel külaskäikudel meile palju muinasjutte. Järgmistel külaskäikudel selgus, et Ksenia valdas ka tervet hulka muid žanre – legende, naljandeid, pajatusi, kogemuslugusid, muistendeid, mõistatusi, regilaule jne. Kseniaga tehtud intervjuude käigus hargnes lahti väga palju teemasid. Seksuaalsuse, kurameerimise ja kosimisega seotu ei olnud meil Kseniat küsitledes kaugeltki mitte esiplaanil, kuid otsustasin lugejatele tutvustada just seda teemat. Tehtud intervjuud pakuvad väljendusrikkaid mälestuspilte ja žanrinäiteid sellest valdkonnast, mida vaid vähesed uurijad on seni käsitlenud.

KSENIA ELULUGU

Ksenia Mürsepp (keda Setomaal kutsuti Okseks) sündis 18. jaanuaril 1911. aastal seto-vene segaasustusega Kuurakese (ka Kuurakõs(t)õ, vene keeles Косенки või Бредделево) külas, mis asub Pankjavitsast kolm kilomeetrit lõuna suunas. Jakob Hurt luges Kuurakese seto külade hulka ning väidab „Setukeste lauludes“, et 1902. aastal elas seal 49 setot (Hurt 1904: xxiii). 1909. aastal – seega umbes Ksenia sünni paiku – oli Setomaal väidetavalt 230

¹ Selle artikli valmimist on toetanud Haridus- ja Teadusministeerium läbi institutsionaalse uurimisteema „Traditsioon, loovus ja ühiskond: vähemused ja alternatiivsed diskursused“ (IUT 2-43).

² Eri kordadel, kui ma Kseniat intervjueerisin, olid mu kaaslasteks Risto Järv, Mari Sarv, Andreas Kalkun ja Kristina Veidenbaum (kuuel korral olime tal külas kahekesi, ühel korral kolmekesi).

Jn 1. Ksenia Mürsepp.

Foto: Risto Järv.

Fig. 1. Ksenia Mürsepp.

Photo: Risto Järv.

Рис. 1. Ксения Мююр-
сепп. Фото: Ристо Ярв.

Pilt 1. Mürsepä Okse.
Järve Risto pilt.

puhtalt seto küla ning neile lisaks veel umbes 70 seto-vene segaasustusega küla (W. B. 1909). Just Pankjavitsa ümbruse külades oli vene mõjude sissetung suurem kui mujal Setomaal. 1909. a Postimehes algab Setomaa geograafiline kirjeldus järgmiselt: *Setumaa, millele lõunapoolsest otsast, Pankowitsa kohalt, wene külad sisse tungivad ja nii teda kuni Piusani lõhestavad – on vigastatud wäijasõra taoline maatükk [...]* (samas).

Ksenja ema Maria oli pärit Pliia külast, Ksenja isa Miitra (Dimitri) Kuurakesest. Kui setod 1921. aastal perekonnanimed said, hakkas pere kandma priinime Kõivik. Ksenial oli kaks õde ning üks vend. Lastel oli kolm erinevat isa, sest Maria jäi kahel korral leseks. Ksenia läks kooli üheksa ja poole aastast ning käis koolis kaks aastat. Kool oli kiriku juures, lapsi õpetas preester. Poolteist aastat õppis Ksenia vene keeles, viimase pool aastat eesti keeles. (ERA, MD 109 (25)) Seto-vene segakogudustes säilisid kirikuslaavikeelsed teenistused, samal ajal kui ainult setodest koosnevates õigeusu kogudustes oli alates Eesti iseseisvumisest hakatud kasutama jumalateenistuse keelena eesti keelt (Hagu 1999: 90).

Ksenia abiellus 22-aastaselt. Ta sünnitas kuus korda, aga imikueast kasvas välja ainult kaks tütart. Üks poeg elas 5-nädalaseks, teised lapsed surid veelgi väiksematena. Ksenia mees jäi sõjas kadunuks ja pärast seda ei soovinud

Jn 2. Kuurakese küla 2008. aastal. Foto: Merili Metsvahi.

Fig. 2. The village of Kuurakese in 2008. Photo: Merili Metsvahi.

Рис. 2. Деревня Кууракесе / Бресделово в 2008 году. Фото: Мерили Метсвахи.

Pilt 2. Kuurakõsõ külä 2008. aastagal. Metsvahi Merili pilt.

Ksenia uuesti mehele minna, kuigi kosilasi olevat käinud mitmeid. Kui tütar Manni abiellus ja kolis Petserisse mehe juurde, läks Ksenia nende poole elama. Seega kolis ta 1963. aastal 42-aastasena oma kodukülast ära. (Ksenia elu ja isikuomaduste kohta vt lähemalt Metsvahi 2007a: 14–17) Selleks ajaks oli Kuurakese külla jäänud veel 11 talu, millest neljas elasid seto või seto-vene segapered (ERA, MD 110 (2); intervjuu Manni ja ta tütre Taaliga 15.04.2007). 1985. aastaks ei olnud sinna jäänud enam mitte ühtegi seto elanikku (Reissar 1996: 240–242). 2008. aastal oli külas püsti veel kaks maja, kuid põliselanikke ei elanud neist kummaski.

Manni peres tegeles Ksenia palju lapselastega. Mannil, kes töötas esialgu poes müüja ja siis 32 aastat juhatajana, ei olnud sünnituste järel võimalik töölt ära olla rohkem kui paar kuud. Nii kasvasidki Manni lapsed üles vanaema hoole all ja tema muinasjuttudega. 1997. aasta kevadel kolis Ksenia Tartusse tütre tütre Taali (ametliku nimega Tatjana) pere juurde, augustis sai ta Eesti kodakondsuse ja passi. Ksenia suri 17. augustil 2004. aastal.

KSENIA MÖTTELAADI ERIPÄRAD

1997. aastal toimus Ksenia elus suur muutus: ta kolis Tartusse. Esiteks muutus kardinaalselt füüsiline ja sotsiaalne elukeskkond. Nii Ksenia sünnipaigas Kuurakeses kui ka hilisemas elukohas Petseri kloostri läheduses oli asustus hõredam ja elu maalähedasem. Ta sai igal ajal minna aeda või asulasse, kus oli palju võimalusi kohata naabreid ja tuttavaid. Tartu Annelinna korrusmajas elasid aga ümberringi võõrad. Füüsilise keskkonna muutusest veelgi suurem oli mentaalse taustsüsteemi vahetumine, mille põhjustas vene õigeuskliku kultuuriruumi asendumine lääneliku ateistliku-modernse miljöoga. Teadmine teistsugusest mõtteviisist ja eluhoiakutest jõudis Ksenia kõrvu ja silmi nii eri telekanalitest (vt ka Metsvahi 2007a: 17) kui ka pereliikmete juttudest. Ksenia ise ei liikunud väljas palju: kui tervis seda lubas, käis ta korrusmajade vahel pingi peal istumas. Seal vestles ta mõnevõrra nii noorte kui vanadega, ennekõike aga ühe üksi elava vanema naisega, kes arvatavasti nägi aknast, kui Ksenia väljas istus, ning tuli temaga sinna juttu ajama (ERA, MD 109 (10)).

Sellest, et keskkonna vahetusega kaasnes kokkupõrge kahe erineva mõtte-laadi vahel, annavad aimu Ksenia hinnangud Eestis levinud kommetele. Näiteks rääkis Tatjana, et oma kolleegi matuseid vanaemale kirjeldades oli tolle reaktsioon olnud negatiivne. Ksenia olevat võrrelnud eestlaste matusekombeid

Jn 3. Ksenia maja Petseris 2008. aasta mais. Foto: Merili Metsvahi.

Fig. 3. Ksenia's house in Pechory in May 2008. Photo: Merili Metsvahi.

Рис. 3. Дом Ксении в Печорах в мае 2008 года. Фото: Мерили Метсвахи.

Pilt 3. Okse tarõ Petsereh 2008. aastaga maih. Metsvahi Merili pilt.

Jn 4. Petseri kloostri õu 2008. aasta mais. Foto: Reeli Reinaus.

Fig. 4. The courtyard in Pskovo-Pechersky Monastery in May 2008. Photo: Reeli Reinaus.

Рис. 4. Двор Печерского монастыря в мае 2008 года. Фото: Реэли Рейнаус.

Pilt 4. Petsere mastõra (kluustri) huuu 2008. aastaga maih. Reinausõ Reeli pilt.

koera matmisega: *nigu pini mateti* (ERA, MD 101 (25)). Nagu slaavi-õigeusklikus kultuuriruumis üldisemaltki kaldutakse absoluutsele vastandamisele (Saar 2014: 78), mõistis Kseniagi nii kiriklikku kui ka ilmalikku sfääri dualistlikult. Hea näide sellest on Ksenia räägitud idiosünkraatiline püha Ksenia legend, mille loomisel oli ta võtnud aluseks peamiselt neljakümne usukannataja legendi (Metsvahi 2007b). Legend räägib sellest, kuidas vanakuradi poole hoidev kuningas tahab jumalat pooldavat rahvast ära uputada, ent Blažennaja Ksenia asub rahva etteotsa ja teeb ettepaneku kuninga vastu sõdima hakata, päästes nõnda rahva. Ksenia sõnul tekkiski õigeusk selle sõja käigus. (Vt Metsvahi 2007b: 784; vrd Saar 2014: 80)

Intervjuusid analüüsid saab selgeks, et Ksenia pole küsitlejaga dialoogis olnud mitte ainult intervjuude ajal, vaid ka külaskäikude vahel, mil ta on folkloristide tõstatatud teemade üle vaikselt edasi juurelnud (vt nt Metsvahi 2003: 1936–1941). Sellise vahepealse mõttetöö tulemus ilmneb püha Ksenia legendi teisel jutustuskorral, mil süžee esitamisele järgneb kommentaar: *Blažennaja Ksenia. Ja tuul kah kerikuh om pilt, ja timä nuiaga lätt ka meeste*

mano, ja sõdima. Nii oll^q nuu^q jutu^q, vot. Ja nii vanast om olnu. A nüüd... Nüüd ei olõ^q Jumalat ei Juudast. (Metsvahi 2007b: 784)

Meie viimasel külastuskorral mõtiskles Ksenia usuteemadel veelgi. Ta väitis, et Venemaal on veel kõva jumalausku, seal tehakse kirikuid korda ja käiakse palvetamas (ERA, MD 111 (12); ERA MD 111 (13)). Ksenia meenutas ka, et vanarahva jutu järgi püsib maailm seni, kuni on usklikke, aga *kui jumalausku inemise^q kyik ar hääse^q, sis hääs s'oo maakerä ka ar^q* (ERA, MD 111 (12)). Seesama dualistlik nägemus sootsiumi jagunemisest kaheks rühmaks – usklikkeks ja mitteusklikkeks – esineb ka teistes žanrides. Nii kohtame seda Ksenia räägitud muistendis ristirahvast ja paganarahvast, kes ei pooldanud jumalat ega ristinud oma lapsi ning tahtis neid vahetada ristirahva veel ristimata laste vastu, sest need olid paremad ja targemad (ERA, MD 98 (06)). Samalaadne eristus on iseloomulik ka rahvajuttudele, mille folkloristid liigitavad muinasjuttude hulka. Kui küsisime Ksenialt, kas need on jutused, vastas ta, et mitte päris: *Ma ei tiä^q, kas jutus vai... No timä võidsõ jutus olla^q, a võidsõ... Kui üteldä^q? Midägi om võipolla olnu^q, a muidogi mitte nii.* (ERA, MD 0108 (31); pikemalt vt Metsvahi 2007a: 28)

SUGUDEVAHELINE SUHTLUS NOORTE SEAS

Järgnevaid kirjeldusi lugedes tuleb silmas pidada, et kõige tegusamad aastad oma elust veetis Ksenia seto-vene segakülas. Kuna Setomaa kultuuripilt on olnud läbi aegade väga kirju, võisid omavahel erineda ka lähedaste seto külade kombed (Valk 2009: 161). Ilmselt seda suuremad olid erinevused seto-vene segaküla ja mõne sama piirkonna puhtalt setodest elanikkonnaga küla vahel. Kuurakeses elas Ksenia noorusajal 13 tema eakaaslast: neli seto tütarlast ja kaks vene tüdrukut, poisse oli kokku seitse (ERA, MD 104 (6)). Samas olid Ksenia väitel nende külas suhteliselt väikesed pered – näiteks naabruses asuvas Pennüvä külas oli lapsi ühe pere peale rohkem (ERA, MD 104 (8)). Kseniaga tehtud intervjuudest selgub, et venelased ja setod kõnelesid vastastikku teineteise keelt, ometigi oli nende külas ka kaks sellist talu, mille elanikud seto keelt peaaegu ei osanud (vt selle artikli viimase näiteteksti algust). Armas Otto Väisäse ja Oskar Kallase kirjeldustes, mis pärinevad küll veidi varasemast ajast, ei oska vene keelt ei seto naised ega ka osa meestest. Samas olevat setode vene keele oskus olnud ikkagi parem kui venelaste seto keele oskus. (Kallas 1894: 178–179)

Ksenia räägitud ilmneb, et venelased ja setod suhtlesid palju. Kui setod ei pidanud venelasega abiellumist heaks tooniks (Väisänen 1921: 3), siis vene noormeeste seas olid seto neid hinnas nii Ksenia eluajal kui varasematel

aegadel. Vene mees võis kosida seto neiu isegi siis, kui see oli temast vaesemast perest (vt artikli kõige viimast näiteteksti). Ometigi näitavad varasemad seto elu kirjeldused, et segaabiellusid oli vähe (Kallas 1895: 83).

Oskar Kallase järgi olevat vene tüdrukud mõnikord seto rõivad selga pannud, sest lootsid nii hõlpsamini mehele saada (Kallas ise põhjendab seda küll millegipärast setode venestumisprotsessiga; vt Kallas 1894: 178). Et teada saada, millised asjaolud mängisid kaasa seto neiu eelistamise juures, tuleks seda teemat eraldi uurida. Küll aga on kindel, et venelastel ja läänemeresoomlastel erines naiste ja meeste traditsiooniline positsioon perekonnas ning see võis kaasa tuua kultuurikonflikte. Ühte sellist konflikti peegeldab Väisäse esitatud elav kirjeldus kosimisest, mida ta oma silmaga pealt nägi. Kosima tulnud vene mehed jätsid väikest kasvu perenaise muu majarahva seas tähelepanuta ja kätlemata. Setost perenaine oli sellisest norme rikkuvast käitumisest sedavõrd häiritud, et ta solvus ning kosimine läkski luhta. (Vt Väisänen 1921: 17–18)

Seto ja vene noored käisid koos pidudel nii oma külas kui ka naaberküla-des. Kuurakeses ja selle lähiümbruses *guljanjade*ks nimetatud pidusid peeti harilikult nende külaelanike juures, kellel oli suurem maja. Ksenia meenutab juhust, mil ta oli veel nii noor, et vanem õde ei tahtnud teda kaasa võtta lähedal asuvas Pennüvä külas toimunud *guljanjale*. Ksenia läks koos oma sõbranna Nastaga siiski suurematele järele. Ta meenutas, et pika habemega peremees istus peomajas laua taga ning tema koos Nastaga läve juures, mõned noored tantsisid. Lapseohtu Kseniale ja Nastale lähenesid vene noormehed, kes tahtsid kõnetada vene neiusid ja tõenäoliselt nende kõrvale istuda, ent Kuurakese tüdrukud olid sattunud istuma sellisesse kohta, kus nad sulgesid noormeeste tee neiu juurde. Vene poisid – vuntsidega, nagu Ksenia meenutab – soovisid seto tüdrukuid eest ära ajada ning ütlesid: „*Poluvertšiki, i botselovala-bõ?*“ Ksenia olevat selle peale öelnud: „*Ku haara habõnõt piti, sis vot sullõ saa tsõlovanie!*“ Nasta aga ütles kõva häälega: „*Baradu rasarvuu* [‘rebin su habeme ära’]!“ Jutud juhtumisest olevat külas levinud nendegi sekka, kes peol ei käinud, nii et Kseniale ja Nastale olevat hiljem naljaga pooleks soovitatud, et minge aga uuesti Pennüvä *guljanjale* rahvast naerutama. (ERA, MD 104 (08))

Pidudel mängiti ka erinevaid mängu. Ksenia kirjeldab täpsemalt ühte kosjateemalist mängu (dialoogiga „*Koh käve?*“ – „*Košah käve.*“), mille käigus sai palju naerda (vt ERA, MD 101 (3)), ning ringmängudest mõrsja kooletamise mängu. Mängu käik oli järgmine. Poisid ja tüdrukud olid ringis ning ringi keskel seisis tüdruk, kellele pandi laudlina pea peale. Kui lauldi mõrsja sugulaste suremisest, öeldes iga laulurea lõppu „*koolõ^g kurva mõrsija*“, siis pidi mõrsja järjest madalamale laskuma, kuni lõpuks tuli lause „*kuuli*

sinu kasakõnõ [‘kosilane’], *koolõ^g kurva mõrsija*“, mispeale pidi mõrsja maha kukkuma. Edasi hakati laulma, et pereliikmed on elus, ning neiu tõusis üles. Kulminatsioon saabus laulu lõpuvärsi juures, kui teatati, et elus on „*sinu üllakene*“, mille ajal pidi tüdruk laudlina pealt ära viskama ning hakkama tantsima seto kargust. (ERA, MD 104 (4))

Rohkem tantsiti siiski ringmängude väliselt. Ksenia jutu järgi leppisid tüdrukud omavahel kokku, kes kellega tantsima läheb. Hea oli minna sellise tüdrukuga, kes hästi oskas. Kui poiss tüdruku tantsima võttis, ei saanud tüdrukud kahekesi minna. Sel puhul oli tavaline, et poiss tantsis keskel kasatšokki ning tüdruk tema ümber „setokõist“ (ERA, MD 104 (3)) ehk seto kargust. Tantsides pidi põlved nõtku laskma, sest sirgete jalgadega ilusasti tantsida ei saanud. Kõige parematel tantsijatel olevat võinud muna pea peale panna ning see polevat sealt maha kukkunud. Enamasti tantsiti pillimuusika järgi, oma küla tüdrukutega mõnikord ka vaid laulu saatel. (ERA, MD 104 (3)) Ksenia järgi oli seto tants aeglasem ja väljapeetum kui vene tants (ei tantsitud mitte „*uhh-uhh*“, vaid „*vagusi*“; ERA, MD 103 (07)).

Traditsiooniliselt tuldi kellegi poole kokku õhtutel talsipühade (jõulude) ja veeristmise (kolmekuningapäeva) vahelisel ajal. Ühte talutaressse kogunesid noored, kuhugi teise aga vanemad inimesed. Neid kokkusaamisi nimetati Kuurakeses *gulasna-õdakuteks* (ERA, MD 108 (14)). Kõneldi elu-olust, mõistatati mõistatusi, jutustati muinasjutte (mõistatamise ja muinasjuttude pajatamise maagilisest mõjust vt Lintrop 2014; Metsvahi 2013: 74–75; Viidalepp 2004 [1965]: 5) ning lauldi (ka leigotati). Lauldi istudes, rohkem laulsid tüdrukud, aga oli ka poisse, kes seda oskasid. Vahel tegid lauljad koerust: panid lauluga noored omavahel paari (seda tüüpi laul leidub nt ERA, MD 104 (6)). Ksenia meenutuse järgi käis see nii, et kaks algatajat-eestlauljat leppisid omavahel enne laulmist kokku, kellest nad laulma hakkavad, kusjuures nalja pärast võidi valida just need, kes tegelikult paariks saada ei tahtnud. (ERA, MD 104 (6))

Ksenial tekkis intervjuu käigus mõtteseos *gulasna-õdakute* ja „istjate“ vahel. Viimased toimusid samuti nende pool, kellel oli suur eluase, ent erinevalt *gulasna-õdakutest* tehti seal ka tööd. Mõni tüdruk oli istjatele voki kaasa võtnud ning ketras, teine heegeldas, kolmas tegi muud käsitööd.³ Käsitöötegemisele lisaks lauldi. (ERA, MD 108 (14)) Samalaadsete tööõhtutega seoses on Aleksander Kruusberg 1920. aastal ilmunud käsitluses kirjutanud, et kuulis setode kohta E. Eisenschmidtilt järgmist: *Kui tüdruk u. 15–16 a. vanaks saab, lastakse ta „poisklema“, s. o. poiste ja tüdrukute seltsi ühistele tööõhtutele, kus peale töö lõppu „õige vabalt elatakse“*. (Kruusberg 1920: 50)

³ Mujal Eestis kutsuti mõnel pool selliseid istjaid ehalkäimiseks.

EHALKÄIMINE JA KURAMEERIMINE

Lisaks kirjeldatud koosviibimistele pakkusid noortele kohtumis- ja tutvumisvõimalusi ka poiste öised külaskäigud türdukute juurde (Väisänen 1921: 11–12; Kallas 1895: 98; Kallas 1894: 187). Ehalkäimise komme oli levinud üle Eesti (Raud 1961: 49–65). Minu intervjuueeritud inimeste hulgast on oma noorpõlves „eiderannas käimist“ ainukesena maininud Stepan Kadastik Setomaalt Rõсна külast 1999. aastal. Ksenia seevastu ei rääkinud ehalkäimise kombest. Tõsi küll, me ei pärinudki selle kohta, ent omaaegse elu-olu olulised teemad kerkisid intervjuude käigus esile tavaliselt küsimatagi. Kui analüüsida seda, mida Ksenia noortevahelisest suhtlemisest kõneles, jääb mulje, et ehalkäimist Ksenia noorpõlves Kuurakeses ei tuntud. Ühe lähedal asuva vene küla kohta käis lugu, et neiu ja noormees läksid peo ajal rehte teiste pilkude eest varjule, ent poisid said sellest teada ning üks peitis end üles partele. Olgugi et Ksenia kinnitas, et tegemist on tõestisündinud looga, kuulub selle süžee – lõppedes Ksenia versioonis küll ebatüüpiliselt rehe põlema lahvatamisega – rahvusvahelise levikuga naljanditüüpi „Küll see toidab, kes ülal“ (ATU 1355C; ERA, MD 104 (30)). Oleksin liiga julge, kui järeldaksin selle loo põhjal, et kurameerimisega kaasnenud seksuaalsuhted võisid aset leida näiteks rehes ja mitte tingimata öisel ajal – liiatigi veel kui arvestada, et Ksenia sõnul olid loo tege-lasteks venelased, mitte setod.

Selle kohta, mida ehalkäimine endast üldse kujutas, on esitatud erinevaid arvamusi. Üldiselt kirjeldatakse kommet järgmisel moel:

[...] *paastumaarjapäevast (25.III) mihkklipäevani (29.IX) magasid tüdrukud väljaspool tuba – riideaidas, lakas või toa peal. Samal ajavahemikul tulid noormehed neljapäeva ja laupäeva õhtul tüdrukute juurde juttu ajama, mis lõppes tavaliselt ühismagamisega. Kuigi tegemist oli süütu toiminguga (ühismagamine ei tähendanud seksuaalakti), vaenasid seda kirik ja usu-mehed. Ehalkäimine püsis institutsionaalse tavana kogu 19. sajandi, kohati veel 20. sajandilgi, millal see hääbus kiiresti või omandas hoopis teise sisu (tüdruku magatamine ainult seksuaalakti eesmärgil).* (Tedre 2008: 315; vt ka Tedre 1996: 45; 1973: 9–14)

Marika Mägi on eesti perekonna ajaloo uurimise seisukohalt olulise tähtsusega artiklis näinud moraalimuutust Ülo Tedrele risti vastupidiselt: ehalkäimise ja seksuaalvahekorra seos olevat hakanud 19.–20. sajandil kaduma, varasematel sajanditel aga võis esineda nii ühte kui teist laadi koosmagamist (Mägi 2009: 93–94, vt ka Metsvahi 2015). Erinevaid seisukohti ei saa imeks panna, sest nii Eesti Rahvaluule Arhiivist kui ka kirjandusest leiabki ehalkäimise kohta vastuolulist informatsiooni.

Setomaa ehalkäimine ei paista üldiselt erinevat muu Eesti kombestikust. Taeluva kiriku preester Karp (Karl) Ustav kirjeldas seda 1911. aastal järgmiselt:

Ehalkäimine on moes samuti nagu ta oli vanasti. Õhtul kogunevad külapoisid ühte tallu, kus leidub tüdrukuid. Seal viidetakse koos natuke aega. Sinna jääb üks või kaks poissi, teised lähevad edasi järgmisesse tallu ja nõnda edasi. Kui aeg on koju minna, kogunevad poisid ja lähevad lauluga laiali. Seda tuleb harva ette, et poiss üksinda tüdruku juurde magama läheb, ja sedagi ainult siis, kui ta seda kindlaks pruudiks peab. (Raud 1961: 51)

Sarnaselt kirjeldab ehalkäimist ka rahvaluulekoguja Armas Otto Väisänen, kelle pealtnähtud ehalkäimise juures näis reegliski olevat üks poiss ja üks tüdruk. 1913. aastal sattus Väisänen kord keskööl Saurova külla. Vana kandlemängija, kelle tallu ta läks, äratas külalise saabumise järel kohe 15-aastase perepoja ja saatis ta külalisega koos ehale, kehutades poissi külalist tüdruku juurde viima. Perepoeg äratas teised küla poisid, kelle hulgast mõni asus pilli mängima ja mõni laulma. Niiviisi käidi ikka ühe talu juurest teise juurde, nii et igasse aita jäi üks poiss maha. Väisänen märgib, et seto tüdrukud magasid aitades vähemalt tol ööl täies riides. (Väisänen 1921: 11–12)

Väisänen sattus Setomaal korduvalt uudsetesse, st temale harjumatu sugudevahelise käitumisega olukordadesse ja pidi nendega kuidagi hakkama saama. Nii näiteks ei peetud Setomaal heaks tavaks, kui noormees ja neiu päeval avalikult koos ringi liikusid. Üks 14-aastane tüdruk, kes kandis 1914. aasta suvel Väisäse pakke, jättis ta kahe küla vahel maha, väites, et tal olevat häbi temaga koos külla siseneda (Väisänen 1921: 11). Ühes Tiirhanna talus aga küsis Väisänen 1913. aastal, kas tema kaaslane Anna Raudkats võiks magada aidas koos peretütre Manniga. Perenaine Okse vastas, et sinna ei saa magama minna, sest Manni juurde tuleb poiss, mingi Väisänen magama oma mõrsjaga (viidates Anna Raudkatsile, keda ta Väisäse pruudiks pidas). Väisäse märkusele, et neil sellist kommet ei ole, vastanuvat perenaine: „Anna vitsa sellisele mõrsjale ja võta siit parem!“ (Väisänen 1921: 11)

Andreas Kalkuni järgi oli Väisänen lausa šokeeritud seto neiude „liigsest“ aktiivsusest ja talle võõrastest käitumismudelitest (Kalkun 2015: 171). Nimelt olevat Krantsova küla neid palunud Väisäsel ööseks nende juurde tulla, Kiiova külas aga olevat küsinud perenaine, kas võõras ei tahaks öömajale jääda, sest peres on kaunis tütar. Sedalaadi olukordadest järeldab Väisänen, et *Setomaa on selline eksootiline maa, kus peetakse viisakaks ja auväärseks žestiks, kui noormehete tehakse ööase kohaliku neiu kõrvale*. (Samas) Väisäse oletust, et öise koosmagamise puhul peab olema tegemist seksuaalselt laetud sündmusega, kinnitas tõenäoliselt järgmine kogemus (millest Väisänen rääkis

teda intervjueerima tulnud kolleegidele küll alles vanas eas – 70. eluaastates – mistõttu ei pruugi see kajastada üks-üheselt tollast tegelikkust):

Väisänen meenutab üht dialoogi kauni seto neiuga, kelle vennad olevat lahkelt palunud külalise oma õe kõrvale magama. Väisänen olevat küsinud neiuult sängis: „Kas see pole ohtlik naisele, kui mees tuleb ta kõrvale magama? Te naised ju saate aru küll, mis tunded meestes tärkavad?“ Mille peale neiu olevat vastanud: „Küll me juba teame, ära õpeta mind. Proovi vaid, saad näha, kuidas läheb.“ (Kalkun 2015: 171)

Ehalkäimise kohta Ksenia koduküllast teateid ei ole, küll aga on teada see, et kui seal kellegagi juba seksuaalvahekorras oldi, pidi temaga ka abielluma. Kahtluse korral, et tütarlaps ei olnud noormehega „ausalt“ koos, põlgasid hiljem teised noormehed neiu ära. Kui kavaler jättis neiu maha mitmeaastase tutvuse järel, oli tegemist katastroofiga, mis võis lõppeda neiu nunnaks minekuga. Armuvalu (mida Ksenia on nimetanud meelegaiguseks) tagajärjel siirdusid kloostrisse mitte ainult neiu, vaid ka noormehed. (ERA, MD 105 (9))

Juhul, kui kavaler oli sõjaväes, hoiti suhet alal kirjade kaudu. Ksenia rääkis, et tema ema eluajal ei osanud peaaegu keegi kirjutada ega lugeda, oli ainult mõni üksik mees, kes kirja tundis. Ksenia enda eluajal oli kirjaoskajaid juba rohkem. Leidus arvamusi, et noormehed peavad lugeda ja kirjutada oskama, sest nemad lähevad sõjaväkke, kust on vaja pruudile kirju saata. Ksenia heitis „vanarahvale“ ette, et nad mõtlesid ainult meeste koolitamisvajadusele ega arvestanud tüdrukute tarvidusega neid kirju lugeda (ERA, MD 100 (22)). Järgmine pajatus kõneleb sellest, kuidas üks seto tüdruk kasutas kirja teel vahendatud suhtlust ära, et oma sõbrannat pettes tolle kavaler endale saada:

A sedä om olnu, õt sõbrannal oll' kavaleer sõaväeh. Ja kirot' kirjo noh pruudilõ, tä pidi pruudist. A sõbranna pett' timä kääst kir'ä^q ar. Õt: „Või, sullõ Tepo kir'otas väega ilosit kirjo. Anna^q no mullõ päält kaia, ma ka taha nii kir'ota.“ Ja pett' timä käest kyik kir'a^q ar. Ja sis timä kir'ot esi sinnä^q tolle kavaleerile, timä sõbranna kavaleerile, õt su pruut k'au tõistõga ja sääne ja sääne. Ja pett' kirju päält. Ja es... Tull' kodo ja es nakaki timäga inämb. Ja võtt' ki tuu, kiä pett' kir'ä^q. Vot sedä küll oll'.

Merili: Tolle, kes pettis, tolle võttis naiseks?

Ksenia: Jah. Pettüsega sai tõsõ pruudi kaval'eer.

Risto: No a kas ta pärast teada ei saanud, et teda niimoodi petetud oli siis või? Küla pealt ei kuulnud?

Ksenia: No peräh, ku ar jo oli võõdõt ja pulma^q peedü, mis sa inämb. Olgu sis, kui oll', olgõ petet vai. Nii ommõgi näet tuu Mikita naase värki et „Mis om saanu^q, tuu om saanu^q.“ (Ütluse päritolu vaata järgmises alapeatükis leiduvast pajatusest „Pruut vahetatakse enne laulatust.“) (ERA, MD 101 (7))

Kavaleri valikul – juhul, kui see salasuhteks ei jäänud – oli sõnaõigus ka ülejäänud perel. Eriti keeruline oli olukord, kui tüdruk hakkas sõbrustama mujalt tulnud sõduriga. Ksenia rääkis loo sellest, kuidas ühest teisest külast pärit seto tüdruk hakkas kurameerima saksa sõjaväes teeniva noormehega. Tüdruku vend oli suhte vastu, sest ta mõistis, et saksa noormehest ei saa tüdrukule abikaasat. Kui tüdruk oma venna arvamuse sakslase kohta peigmehele edasi rääkis, tuli too ja tappis venna ära. (ERA, MD 105 (25))

Sugudevahelise suhtlemise tavades olid setod võtnud vastu mõjutusi venelastelt, kelle seas oli naise iseseisvus ja abieluelne seksuaalne vabadus väiksem kui setodel (vt nt Pouncy 1994; selle kohta, et Venemaal oli naise seisund põlatum ja allasurutum kui kusagil mujal Euroopas vt nt Mäelo 1999 [1957]: 41). Vene mõjudest Kuurakese elu-olule annab tunnistust seegi, et Ksenia ei kandnud seto rõivaid rohkem kui ühel korral elus – neid ei olnud kombeks kanda ka teistel tema küla tüdrukutel –, küll aga oli setopäraste riietega käinud ta ema (ERA, MD 107 (13); ERA, MD 107 (11)). Seega ei saa Ksenia räägitu põhjal kindasti teha üldistusi kogu Setomaa kohta.

Suuri piirkondlikke erinevusi seksuaalkäitumises oli ka mujal Eestis. Sellest, et arhailisi kombeid kaua säilitanud Kihnu kultuuriruumi tüdrukute seas oli (seksuaal)partnerite vahetamine 20. sajandi alguses tavaline (Metsvahi 2014: 126), võib järeldada, et seksuaalmoraal liikus 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses pigem karmistumise suunas, nagu on oletanud Marika Mägi, mitte lõdvemaks, nagu väitis Ülo Tedre. Muutuste dünaamika Eesti maarahva seas aga sõltus küllap nii piirkonnast kui ka individuaalsetest hoiakutest ja valikutest, mida mõjutasid tugevalt kontaktid erineva kultuuritaustaga inimestega (Setomaal venelastega, muudes piirkondades mõisa- ja linnainimestega jne).

KOSJAD JA ARMUKESED

Kui 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi esimesel poolel võis seto neiu abielluda juba 16-aastaselt (19. sajandi lõpu kohta vt Kallas 1894: 184; ühte konkreetset näidet 20. sajandi esimese poole kohta vt Valk 2015: 130), siis Ksenia ei teadnud selles vanuses veel, kuidas lapsi saadakse:

Nüüd nägevä televiisorit ja latsõ^a tiidvä^a kyik. A vanast... Meil oll' sõbrannaga kuustõist aastat, mi es tiiä^a mitte midägi. Oll' üts tütrik mi küläh, tä oll' rasõdat. A naase^a noh hindä vahel kõnõli^a. A mi ka kullõ. A peäst sis imä ka tull' kodo, nii ma^a imä käest küsse: „A imä, kuimuudu Anissil lats tull'? Kuis tä sai?“ A imä ütles mullõ: „Tuulõga perse puhk'.“ Imä ka muud es ütle. Lätsi...

Uma tüü tei ar^q ja lätsimi ütele rikkalõ linna kakma. Tal oll' lina^q... suurõmb põld. A mi tahtsõ sis septembrikuuh, no mõnikõrd, kuna pühapäiv tulõ, kas viieltõistkümmel, kolmõltõistkümmel vai säätsmeltõistkümmel, kaugõmbalt es ole tuu. Pankjavitsast tull' kluustrist, risti^q käve, pühäse^q tuudi ja na lipu^q ja. Kluustrist ja. Rahvas tull'. Õt uut kleiti tuust aost, siis pall'o rahvast ja, hindäle tiini kleiti, kleidi raha tiinmä lätsi^q. Ja pükse jalah es olõ^q. Siis es olõ^q kellelgi, kas rikas tütrik või vaenõ. A meil hamõ no õks oll'. Ja sis panni hammõ nii ar^q ja alt kinni, nõpsnõglaga kinni, õt muido persehe meile ka puhk. Et meil imä ütäl' niimuudu: „Aniisile persehe puhk’.“ Kuustõist aastaka ja mi es tiia^q viil midägi! Meile keski midägi es seledä^q. A no sedä tiidse, et poissõ om vaja pelädä^q, poissõga ei või^q nii olla^q, ku na^q tahtva^q. Ja poisⁱ^q olli ka siis häbeliku^q. Poisⁱ^q ka es nõvva^q midägi tütrikkõ käest. A no nä^q ollⁱ^q võipolla vanõmba^q joba ja. A vot, kõõ om meeleh. Õt ku suurõ^q jo olli. (ERA, MD 104 (17))

Vähem kui aasta pärast seda juhtumit tulid Kseniale esimesed kosjad. Ta ei olnud siis veel 17-aastanegi ega olevat teadnud midagi sellest, kuidas mehega ollakse või mida meheleminemine endast kujutab:

Õs olõ^q viil säidsendtõistkümmendki. Ma es tiia^q tuust midägi, õt mis sääl mehele vai... Õt kuis sääl mehega ellä^q vai. „Kyik läävä^q mehele, ma^q ka lää mehele!“ Ainult tuu oll'. Kyik läävä^q, ma^q ka lää. A mis sääl om, ja kui sääl om, sedä ammugi es tiia^q. (ERA, MD 101 (11))

Kosijaks oli tookord vanem poissmees rikkast talust. Sellesama intervjuu käigus esitasin küsimuse, kas Ksenia ise tahtis tollal mehele minna. Ksenia vastas muuhulgas, et ei teadnud siis veel sedagi, kuidas mehega magatakse:

A ma^q lännü selle, et kyik läävä^q mehele. Ma^q es tiia^q tuud, õt mis... kuis sääl mehega vai maada^q vai, sedä ma es tiia. A kyik läävä^q mehele, ma^q ka lää mehele. (ERA, MD 101 (11))

Sissevaate Ksenia esimestele kosjadele esitan tema enese sõnadega. See annab aimu nii Ksenia kõnelemisviisist kui ka põnevast olukorrast ühes Kuurakese peres 1927. aastal, kus peeti kinni vanadest kommetest (nt von Schröder 1888: 36). Kosimine käis mõistukõnelises vormis, ent pere lapsed ja noored ei teadnud ei sõna „langud“ tähendust ega osanud kosjajuttu õigesti tõlgendada.

Mullõ kui tullⁱ^q edimätse^q koša^q, ma olli nuur. Jah. Tull^q... tullⁱ^q koša^q tarrõ ja sis: „Tereh, tere-tere, langu^q; langukõsõ^q-langukõsõ^q!“ A ma es tiia^qki, mis tuu langu^q tähendäs! Ja ma magari jo ja veli ka magari. A ma ei tiia^q, kos sis vanõmb sysar oll', ma ei tiia^q. Essä inämb es olõ^q, esä oll' är koolnu^q, ammu

joba. Nii. Nuu^q ütles^q niimuudu õt: „Mi hõhvakõnõ pagõsi är, siiä jäle^q. Mi hõhvakõnõ kattõ ar meil, siiäpoolõ oll' jäle^q, mi tulli jälgi pite.“ A ilm oll' sääne... sükü. Oll' veido maa külmäni ja väikene, nigu külmäga vai.. sääne lumõhärm oll' pääl. Ja jäle^q... nuu^q jäle^q oll' harva nätä^q. A ni ma ütli säält taa syna päält õt: „Es olõ^q tuu ti hõhv!“ Kost tä näide hõhv oll' – mi poolõ oll' tulnu! A tuul oll' lamba^q ja hõhv väläh ja nuu^q käve^q. Imä tull', mullõ nii kula-kuga päähä lei. Ma sis olli vaiki ja kai: nii, vöi-i kynõlda! Mullõ tull' [mano], ütäl' niimuudu õt: „Tulõ^q üles!“ Tõi jo kleidi mullõ ja räti: „Pan[õ]^q n'oo^q rõiva^q sälgä, paremba^q! Muido...“ A veljä ai üles ja ütäl': „Mine^q kutsu^q lellä ja lellänaist ka siiä!“ Tuu läts sis Targa poolõ, kutsma. No ai Targalt lellä ja lellänaist sinnä. A ma panni sis rõivilõ. A tuu [veli] tiia-s [naerab] es ka, mink põhjusõl tä kuts. Läts sinnä, ütäl': „Lell lellänaasega, läk' mi poolõ! Magoma-naa^q tull' hõhva otõma. Ja langu.“ Edimält ütäl': „Meil õks varastõda-s langu, nuu^q Ill'o-nail varastõdi ar langa^q.“ A lell sai arvu jo. Lell ütäl': „Ma lää, ma lää. Mi lää, min^q õnnõ kodo! [...] Lell peräh meil selet' [naerab] et: „Vassil, Vassõ tull' sinnä ja ütäl' niimuudu, õt läke^q...“ [naerab].

No imä kor'as sis lavva. Meid panti nii kosilasõga lavva taadõ, putel vallahõ, naati juuma. Edimäne tops anti meile juvva^q, mõrsjal[õ] kosilasõga. Mul es olõ^q viina lõhnagi man, kunagi es olõ^q joonu^q. Ma mõtli: „Ei, mõro jo!“ „Ei, mõrsja piat ar juuma. Mõrsja...“ A pits oll' jo ka nii väigokõnõ, jalaga pits. Kutsuti sis vanast, õt kurõseerega pikri. No jõi ar, ar nuu^q koõsa^q.

Tull' pühapäiv. A tuu oll' – ma ei tiia^q, mis pääväl nää^q koõsah käve^q [ühel varasemal korral sama lugu jutustades väitis Ksenia, et tegemist oli laupäevaga, ERA, MD 101 (11)] – pühapäiv. Lätsi külä sisse, no sinnä tõistõ poolõ, külä pääle. Ja imä ütäl' mullõ õt: „Panõ^q õks paremb kleit sälgä ja pan^q soo valgõ vahtõnõ rätt päähä – sa olõ^q mõrsja!“ Ma olõ mõrsja, sis mõrsja. Lätsi külä sisse. Kyik nii istusõ^q. Ma ka lätsi, istõ. Tütärlatsõ^q kyik istusõ^q. Esi mõtlõ niimuudu, näile es ütles^q midägi, esi mõtlõ: „Ahaa, ma lää mehele, a ti kyik jäät kodo, teid kiäki võta-i!“ A ma istu nii uhkõlt, vot [muheleb] nii. A võipolla arki lännü, a Hilivilil oll' tuu... nää^q olli^q ahomeistri^q, vai noh, tei^q näide poolõ uudõ tarrõ ahjo. Ja tuu ütäl' niimuudu õt: „Ärä anna^q! Väega omma^q sändse^q kadõ^q inemise^q! Et timä sinnä lauta sita sisse õks upus arki.“ A näil om – ma ei tiia^q, kui pall'o – hulga eläjit oll'. „Ja timä sinnä lauta sita sisse upus ar, api täl määnestki olõ-i!“ [...] A ma^q tiia-s tuud, et kas meelüs vai... Tull' Timmo-lellänaane sinnä (mul oll', noh, viis lellä): „Noh, kuis lääde ka?“ A ma ütli: „Minnä^q õks vöi pruumi^q! Kui hüä saa, sis elä, a ku halv saa, sis ma ar tulõ kodo kah.“ Vot mäene oll'. (ERA, MD 107 (14))

Oma elule tagasi vaadates muigas Ksenia oma tollase naiivsuse üle: ta ei teadnud veel, et mehele minnes tagasiteed ei ole. Abiellunute kokkujäämise paratamatuse teema kerkis intervjuude käigus esile korduvalt, vahel eksplitsiitselt sõnastatuna ja vastandades tollast asjade korda tänapäevase olukorraga,

teinekord kas tõestisündinud lugude või naljandite kaudu. Järgmine lugu on varemgi trükkis ilmunud pealkirja all „Pruut vahetatakse enne laulatust“:

Vanast oll' nii. Lätsi^q kosja. No kosõ^q ütte...– näil oll' kats õdõ – kosõ^q ütte õdõ, a laulatama tuudi tõõnõ õdõ. Uutva^q-uutva^q, kunas laulatama tulõva^q. Ei tulõ^q, pümme jo käeh, pruuti ei olõ^q. Peigmiis uut. A pruuti es tuvva^q selle, et tuudi tõõnõ õdõ. Es tuvva^q tuud, kuvva kositi.

A tuu pruut, tuu tõõnõ õde, oll' haigõ jalaga, kõvõra jalaga, likaš. Täl iks oll' kunagi väikost jalg haigõ olnu ja jäi lühembäst, ja tuu lymbaš. Hummogult sis kaesõ^q, tei^q noorikut [st seadsid noorikut rõivisse]. Ni kaesõ, et ei! Nuu^q sugulasõ^q, kiä^q kos'ah oll' ja miis ka, õt: „Mi es kosi^q sedä, soo es olõ^q tuu, kedä mi kosõ.“ A timä sis lätt tarrõ piti nii klõmbati-klõmbati: „Mis om saanu^q, tuu om saanu^q, mis om saanu^q, tuu om saanu^q!“ Vanast oll' nii: kui är laulatõdi, kas vai kes, määne – sa pidi^q elämä. Kas miis või naane, kumb näid halv oll' ja kumb näid hää, a pidi^q elämä. (Järv, Särg 2005: 163)

Esitatud tekstis väärrib tähelepanu, millises järjekorras on esitatud pettust märganud isikud: kõigepealt on mainitud sugulasi, kes kosjas käisid, ning alles siis noort abielumeest ennast. See osutab perekonnaliikmete suurele sõnaõigusele abikaasa valikul. Abiellumisotsus ei olnud üldjuhul ainult paari enda otsus. Sellele eelnes nii noormehe kui ka neuu hõimu kogunemine ja arutamine, kas ikka tasub selle neuu või noormehega abielluda. Peamised kriteeriumid tüdruku üle otsustamisel olevat olnud tema töökus ja rahvus. (ERA, MD 101 (04)) Intervjuudest selgus, et leidis poisse, kes tahtsid kosja minna, aga keda vanemad ei lubanud, või neuisid, kes ei tahtnud mehele minna, aga pidid vanemate või ka venna survele minema (ERA, MD 101 (04); ERA, MD 103 (28); ERA, MD 103 (30)). Just Ksenia sünnile eelnenud ajal ei olevat abielusid korraldades küsitud ei poisi ega tüdruku arvamust. Paarilise valisid välja vanemad, kelle käsku oli vaja täita (ERA, MD 103 (28)). Ksenia ise läks mehele *puulvarguisi* ('poolsalaja'), ilma suurte pulmadeta, sest mehe kasuema ning Ksenia vend olevat olnud selle abielu vastu. Tulevase mehe kasuema, kes oli ühtlasi ka Ksenia ristiisast lelle naine (ERA, MD 101 (10)), olevat tahtnud kasupoja ja enda õetütrel abielu. (ERA, MD 104 (1))

Juhul kui seksuaalsuhted algasid enne kosje ning kui tüdruk rasestus, ent noormees ei tahtnud teda naiseks võtta, võisid tüdruku sugulased tarvitada koguni jõuvõtteid. Nii meenutab Ksenia, kuidas sunniti abielluma naaberküla poissi, kes oli ilusa 19-aastase Kuurakese küla tüdruku rasestanud. Kui oli teada, et poiss tuleb tüdrukut külastama, peitsid tüdruku tädi ja lellenaine end majja ära. Poisi ilmudes tulid nuiaga varustatud tädi ja leivalabidaga varustatud lellenaine peidupaigast välja ning hakkasid poissi peksma. Paar

abielluski, olgugi et nad olevat kogu elu teineteisega „kakelnud“. Samas möö-nab Ksenia, et selliseid paare, kes kogu elu tülitsetid, olevat setode hulgas olnud väga vähe. (ERA, MD 105 (27)) Õnnelikuks osutusid sageli sellisedki abielud, millega üks osapooltest esialgu nõustuda ei tahtnud. Järgmises tsi-taadis kõneleb Ksenia, kuidas ilus seto neiu esialgu vastu tahtmist koledale rikkast talust pärit vene mehele naiseks läks ning hiljem ikkagi oma elu ja abikaasaga rahul oli.

Ksenia: *Ja om niimuudu, õt üldse mi^q küläh oll'e tuu. Nä^q olli vindläse^q. Mi külä oll' sääne, õt kats tallo oll' peris vindläisi, õt es oska eesti kiitki hõste. Ja tuu vindläne sõs abiello, läts kosja vaesõlõ tütrikullõ, a tä oll' väga illos. Noh, a tuul tüärlatsõl oll' ka kavaleer. A kavaleer oll' tuulaiga sõaväeh, no eesti aigu [...]. Ja noh. A timä poiss es olõ^q. Nä^q olli^q rikka^q, a tä es olõ^q illos. Säändse suurõ kõvõra nõnaga... No es olõ^q illos. Ilodu meesterahvas oll'. A tüärlats oll' väga illos. Ja sõs lätsi^q sinnä^q koša^q. A tuu ar anda^q. Tüärlats ei taha^q, [...] vanõmbilõ es tohe^q tuud üteldä, õt: „Ma^q ei taha^q ja ma ei lää^q.“*

Merili: *Oma vanematele või?*

Ksenia: *Jah, es tohe^q tüärlats midägi. Poiss viil mõni pand' vasta, õt ma ei taha^q. A tüärlats – tuu – tuulõ kopsati kulakut vasta lauda, nii oll' vait. Ja võtt' ar^q ja tei pulma^q, illos naistõrahvas.*

A peräh, ku olli joba ma abielon. Timä oll' joba vanõmb õks. Ja mul oll' sis, ma ei tiia mä... Noh sünnüdi latsõ. Sis tulli^q nigu kaejatsilõ vai külä-naase^q. Meil oll' sääne muud – tulli külänaase^q. Sõs niisama säääl no kae – kaejatsilõ tulti, sis õks oll' viina ka ja niisama laud katõti ja, külänaisilõ. Sis kynõli, sis tä selet' niimuudu õt: „Tulli^q kossuga. Hobõne hää, troška hää. Tull' hobõnõ, kyik läügüs, sääne.“ Õt kuis läävä^q pulma^q? Ku pulma^q läävä^q nii juundõ minemä, kuis üteldi, õt „saava^q pulma^q“, sõs peigmiis pruudiga istõ pääle ja lätsi^q läbi külä nii sõitma sinnä kohegi poodi mano, sis kompvekit sõs ost' peigmiis pruudilõ. Ütel': „Sõida^q läbi külä sinnä poodi manu.“ Paar kilomeetrit maad oll'. Ütel': „Hobõnõ kyik läügüs, troska hää perse all, tekk kyik hää perse all, a kõrval kui vanakurat istus.“ Ütel': „Ma nii es taha^q, ma nii es taha^q tulla^q.“ A üteli': „Nüüd olõ ar^q harinu.“ Õt: „Tä om väega hää.“ Ütel': „Parõmbat ei olõki ku mu Andrei.“ Vot. Ja harisi ar^q ja elasi. (ERA, MD 101 (5–6))

Enne kui Ksenia oma abikaasa leidis, käisid tal mitmed kosjad, kusjuures mõni kosilane oli talle päris vastumeelne (ERA, MD 101 (11)). Ksenia kogemus lubab teha järelduse, et mida vanem oli neiu, seda enam oskas ta abikaasa valikul oma sõna maksma panna.

Pärast abiellumist olid setod Ksenia järgi truud ning elasid ühe ja sama partneriga elu lõpuni (vt ka Kallas 1894: 100). Kord olevat küsinud Pihkva

tagant pärit vene mees Ksenia lellelt, mitmes naine tal on, ning Ksenia lellele olevat küsimus väga kummaline tundunud. Ksenia meelest oli venelaste seas setodest rohkem levinud nii naise mahajätmise kui ka armukese pidamine – viimaseid olevat olnud nii meestel kui naistel (ERA, MD 105 (1)). Kui Ksenia väitis 20. sajandi alguse kohta, et abielupaar oli teineteisele truu, siis sama väitis 18. sajandi lõpu eestlaste kohta tolle sajandi eesti talupoegade elu parim kirjeldaja August Wilhelm Hupel (Metsvahi 2015: 111).

Armukeste teema kerkis Ksenia intervjuudes üles ennekoike papinaljandites (ERA, MD 100 (27)). Ent leidis ka kaks juttu, mis kõnelesid seto mehe abieluvälisest armusuhtest. Ühele neist tegi mees ise kiire lõpu, saades oma abikaasast lahti väga kardinaalsel viisil. Selle jutu olevat Ksenia kuulnud emalt, kes omakorda kuulis seda oma vanaemalt. Nimelt olevat üks Juusa küla peremees võtnud 17–18-aastase karjuse, kellesse ta armus. Aga tal olid ka naine ja poeg. Kord, kui mees koos pojaga linna turule sõitis, läks ta poole tee pealt tagasi – väidetavalt rahakoti järele – öeldes pojale, et jäägu too teda ootama. Tegelikult sammus ta koju ja tappis oma naise ära. Siis aga kõndis ta hobuse ja poja juurde tagasi ning sõitis Petserisse. Kuna oldi kuuldud, et mees käis karjusega läbi, hakati naise tapmises kohe meest süüdistama. Ent mees käskis pojalt – kui küsima tullakse – varjata, et ta vahepeal kodus „rahakoti järele“ käis. Nii valetaski poeg võimuesindajatele. Kui poiss suuremaks kasvas, läks ta kord metsa puid rauma. Puu kukkus talle otsa ja tegi ta eluks ajaks küürakaks. Külarahvas rääkis, et see oli pojale patu palk selle eest, et ta „oma ema maha salgas“. Mees abiellus karjusega, ent laulatuse ajaks riputasid tapetud naise sugulased naisel mõrva ajal seljas olnud verised riided aia peale. (ERA, MD 99 (23))

Teine hilisemast ajast pärit lugu juhtus inimestega, keda Ksenia väitis end teadvat: tema tädipoeg oli abielus naisega, kes oli kõne all oleva abielupaariga suguluses. Jutt käis jõukalt elavast Andrest, kes oli jäänud leseks ning abiellunud uue naisega. Tal oli kummagi naisega üks tütar ja üks poeg. Neid hakkas tasu eest aitamas käima üks noor ja vaene lesknaine ning Andre „*lei sõpra tuu naasega, naas naase mano käümä*“. Andre naine Ir’o sai asjast teada ning läks Andre armukese juurde rääkima, et praegusel viisil enam jätkata ei saa, muidu ei ole tema perel „*määnestki ello*“. Ir’o pakkus välja, et võib lesknaisele anda nii palju raha, kui ta soovib, aga lesknaine palus temalt hoopis „*suurätti*“. Ir’o väitis, et ei oska tema maitsele vastavat rätti osta ning annab ikka raha. Ksenia sõnul andis ta poolteist tuhat Eesti krooni, mis olevat olnud suur raha. Lesknaine rääkis Ir’ole ära, kus ta Andrega järgmisena kohtuma pidi – nimelt tema pool reheahju peal ning Ir’o läks armukese asemel ise sinna ootama. Et Andre aru ei saaks, et ahjul ootab teda armukese asemel ta enda naine, moonutas

naine suhupandud korgi abil häält ning kui Andre küsis, miks ta nii vaikset räägib, vastas, et tal on kurk haige. Pärast vahekorda küsis naine: „*Kas mul om parõmb ku su naasel?*“ ja Andre vastas, et palju parem. Kui hommikul Ir’o pärast Andret koju jõudis ja viimane küsis, miks naine kodus ei olnud, vastas too, et ta käis ainult laudas haige lamba juures. Et Andre oli andnud armukest teeselnud naisele liha, sõnas Ir’o söögilauas töömeeste ja laste ette suurt pekitükki tõstes: „*Tüümehe^q ja latsõ^q, sööge^q, nii pall’o ku ti tahadõ, soo om mul täämbä üüse reheaho pääl teenit.*“ (ERA, MD 108 (37); ERA, MD 109 (1)) Nüüd sai Andre aru, et ta oli öösel omaenda naisele liha andnud ja elas edaspidi ilusasti oma naisega koos.

LÕPETUSEKS

Olgugi, et otsustasin keskenduda noorte abielu-eelsele suhtlusele ning jätsin ruumipuudusel välja enamiku Kseniaga tehtud intervjuudes esile kerkinud pulmade ja abiellumise teemalist ainet, saab käesolevast artiklist siiski palju teada ka seto abielu kohta. See on loomulik, sest abiellumine oli elukaare kõige määravam sündmus, milleks valmistumine algas juba lapsepõlves (vt Metsvahi 2004: 141) ning mille ümber keerlesid nii tulevase abielluja enda kui ka tema suguvõsa mõtted juba väga kaua enne pulmi. Et abiellumisega seotud temaatika oli elu tuumne pärisosa, annavad tunnistust paljud intervjuukohad, milles ei keskenduta otseselt abielule. Nii käis Ksenia neiupõlves näiteks sõbrannaga kaardimoori juures kaarte panemas, et teada saada, mis saab kummagi neiu suhtest poisiga, kellega oldi sedavõrd tuttav, et neid võis juba pidada peaaegu et kavalerideks (ERA, MD 101 (18)). Suurel reedel terve päeva toimunud paastumise kohta tavatsesid vanad inimesed öelda, et tütarlaps paastus noort meest ja poiss paastus noort naist (ERA, MD 107 (23)). Selline lapsepõlvest peale tulevasele abielule ja selle jäävusele fokuseeritud mõtlemine näis andvat ka soovitud tulemuse: setode seas oli Ksenia arvates väga vähe abielupaare, kes tülitseksid ja kaklesid; abielurikkumisest setode seas ei olnud kuulda ning kui seda oleks olnud, oleks seda peetud suureks kuriteoks (Väisänen 1921: 100).

Esitatud materjal pakub mõningase võimaluse võrrelda kombeid ja tavasid puhtalt seto külas ning seto-vene segakülas. Nii näiteks hakkab silma, et kui seto külades tantsisid varasematel aegadel tüdrukud tüdrukutega ning poisid vaatasid pealt, siis Ksenia külastatud pidudel, millel käisid venelased ja setod koos, võtsid ka poisid tüdrukuid tantsima. Ent ühe inimese meenutuste põhjal suuri üldistusi teha ei saa.

Asjaolu, et ma kurameerimise peatükis teen ekskursi eesti ehalkäimise kommete juurde, on seletatav ühelt poolt sellega, et teema on senistes käsitlustes liiga vähe või liiga ühekülgselt käsitlemist leidnud, ning teistel poolt sellega, et seto ja eesti noortevahelise suhtlemise tavad olid tõenäoliselt lähedased või vähemalt võrreldavad. Setode-eestlaste teemaga seotud lõbusa kõrvalepõikena tasub mainida, et Ksenia jutustas korra ka loo põhjendamaks, miks on just setod kõige õigemad eestlased. Viljandimaal olevat kehtinud esimese õõ õigus – nimelt tuli kõik tüdrukud enne abiellumist mõisniku juurde saata. Need, kes sellest pääseda tahtsid, põgenesid Põlva ja Väraska ümbrusesse ning Petserimaale ning seega ei segunenud nende veri kunagi saksa (Ksenia sõnul küll „juudi“) verega. (ERA, MD 98 (12)) Seda lugu kuulis Ksenia oma mehe õemehe onult, kes oli eestlane, mitte seto. Küllap leidis teisigi selliseid vahendajaid, kelle kaudu liikus eesti folkloor setode sekka.

Ksenia räägitud lugude puhul tuleb arvestada sellega, et need kuulusid eri žanridesse. Kui ta kirjeldas omaenda esimesi kosje, baseerus lugu tõepoolest ta elukogemusel. Reaalsusega oli tugev seos ka lool, mis sisaldas vene mehega abiellumist kirjeldanud naise kogemust. Naljandid ja pajatused – žanrid, mille vaheline piir on hajus – on aga reaalsusest kaugenenud. Kuid kuna Ksenial oli kalduvus ja imetusväärne oskus kõnelda ka oma elu sündmustest naljandlikus stiilis (siin esitatud lugudest näiteks „Tuulega perse puhk“) ning kuna folklooris on tavaline, et jutustajad paigutavad ka tüüpsüžeed ja rändmuistendid konkreetsetesse teada-tuntud oludesse, on piiri tõmbamine väljamõeldud ja tegelikkusel põhinevate lugude vahele raske. Õnneks polegi selline vahe-tegemine ei käesoleva artikli ega laiemaltki folkloristide ülesanne. Peamine on see, et kirjeldatu oli toonases seto kultuurikontekstis võimalik või vähemalt kujuteldav, et neis lugudes peegeldusid ühel või teisel moel omaaegsed normid ja väärtused.

ARHIIVI- JA VÄLITÖÖALLIKAD

Eesti Rahvaluule Arhiiv: ERA MD.

Autori välitöömaterjalid: 1997. a intervjuu Tatjana Kodase ja Manni Gulovaga. Materjalid autori valduses.

KIRJANDUS

ATU = Uther, Hans-Jörg 2004. *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*. II. *Tales of the Stupid Ogre, Anecdotes and Jokes, and Formula Tales*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.

- Hagu, Paul 1999. Setukaiset – raja-aluen ortodoksivähemmistö. – *Uskonto ja identiteetti. Suomalais-ugrialaisten kokemuksia ja vaiheita Venäjällä ja Neuvostoliitossa*. Toim. Teuvo Laitila, Tuija Saarinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 82–95.
- Hurt, Jakob 1904. *Setukeste laulud. Pihkva-Eestlaste vanad rahvalaulud, ühes Räpinä ja Vastseliina lauludega. Ezimene köide*. Helsingi: Soome Kirjanduse Selts.
- Järv, Risto; Taive Särg 2005. *Regivärsist netinaljadeni. Tekstiantoloogia*. Tallinn: Koolibri.
- Kalkun, Andreas 2015. *Seto laul eesti folkloristika ajaloos. Lisandusi representatsiooniloole. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 33*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- Kallas, Oskar 1894. Üht ja teist setudest. – *Eesti Üliõpilaste Seltsi album: teine leht*. Toim. V. Reiman. Tartu: Eesti Üliõpilaste Selts, 174–188.
- Kallas, Oskar 1895. Einges über die Setud. – *Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1894*. Dorpat: Gelehrte Estnische Gesellschaft, 81–105.
- Kruusberg, Aleksander 1920. *Esiisade enneajalooline õigus I. Perekond*. Tartu: Eesti Kirjandus.
- Lintrop, Aado 2014. *Hämarikus härjad suured. Jutustamisest ja mõistatamisest kalendri pööriaegadel. – Loomisaja lood. Uurimusi ja tõlkeid Põhja-Euraasia rahvaste usundist. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 32*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, 22–32.
- Metsvahi, Merili 2003. „Ja seal oll’ suur madu...“ Püha Jüri legend setu naise Ksenja Mürsepa vaimses universumis. – *Akadeemia 9*, 1915–1952.
- Metsvahi, Merili 2004. Cultural Differences of Narrating Life-Stories. – *Studies in Folk Culture 2*. Toim. Art Leete, Ülo Valk. Tartu: TÜ rahvaluule õppetool ja etnoloogia õppetool, 142–145.
- Metsvahi, Merili 2007a. *Indiviid, mälu ja loovus: Ksenia Mürsepa mõttemaailm folkloristi pilgu läbi. Dissertationes Folkloristicae Universitatis Tartuensis 10*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Metsvahi, Merili 2007b. Püha Ksenia legend setu naise Ksenia Mürsepa vaimses universumis. – *Keel ja Kirjandus 10*, 783–798.
- Metsvahi, Merili 2013. The Woman as Wolf (AT 409). Some Interpretations of a very Estonian Folk Tale. – *Journal of Ethnology and Folkloristics 7 (2)*, 65–92.
- Metsvahi, Merili 2014. Varasem perekondlik korraldus ja õe-venna intsesiteema rahvaluules. – *Vikerkaar 7–8*, 123–137.
- Metsvahi, Merili 2015. „Tüdrukut poisi käte vahelt magamast leida pole nende seas häbiasi.“ August Wilhelm Hupeli avaldatud talupoegade seksuaalelu kirjeldused eesti perekonna ajaloo kontekstis. – *Ariadne Lõng: nais- ja meesuuringute ajakiri XV (1/2)*, 104–127.
- Mäelo, Helmi 1999 [1957]. *Eesti naine läbi aegade. Naise osa Eesti ühiskondlikus ja rahvuslikus arengus*. Tallinn: Varrak.
- Mägi, Marika 2009. Abielu, kristianiseerimine ja akulturatsioon. Perekondliku korralduse varasemast ajaloost Eestis – *Ariadne Lõng: nais- ja meesuuringute ajakiri IX (1/2)*, 76–101.
- Pouncy, Carolyn Johnston (toim.) 1994. *The Domostroi. Rules for Russian Households in the Time of Ivan the Terrible*. Ithaca, London: Cornell University Press.
- Raud, Mär 1961. *Eesti perekond aegade voolus*. Stockholm: Kirjastus EMP.
- Reissar, Leo 1996. *Setumaa läbi sajandite. Petserimaa*. Tallinn: Kupar.
- Saar, Jüri 2014. *XXI sajandi väljakutse: tsivilisatsioonid, kultuurid, väärtused*. Tallinn: Hea Raamat.

- Schröder, Leopold von 1888. *Die Hochzeitsgebräuche der Esten und einiger anderer finnisch-ugrischen Völkerschaften in Vergleichung mit denen der indogermanischen Völker*. Berlin.
- Tedre, Ülo 1973. *Eesti pulmad. Lühiülevaade muistsetest kosja- ja pulmakommetest*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Tedre, Ülo 1996. Pulmasõnastik I – *Mäetagused* 1–2, 44–54.
<http://www.folklore.ee/tagused/nr1/ajumeh.htm> (06.05.2016).
- Tedre, Ülo 2008. Inimelu kesksed sündmused. – *Eesti rahvakultuur*. Toim. Ants Viires, Elle Vunder. Tallinn: Eesti Enstüklopeediakirjastus, 312–329.
- Valk, Heiki 2009. Hilisrauaaeg (1000/1050–1225). – *Setomaa 2. Vanem ajalugu muinasajast kuni 1920. aastani*. Koost. Heiki Valk, Anti Selart, Anti Lillak. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 126–187.
- Valk, Heiki 2015. Tradition-based Concepts of Death, Burial and Afterlife: A Case from Orthodox Setomaa, South-Eastern Estonia. – *The Archaeology of Death in Post-medieval Europe*. Toim. Sarah Tarlow. Warsaw, Berlin: Walter de Gruyter, 125–147.
- Viidalepp, Richard 2004 [1965]. *Eesti rahvajuttude laadist, funktsioonist ja jutustajatest*. Sator 4. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Väisänen, Armas Otto 1921. *Setunmaa*. Helsinki: Helsingin Uusi Kirjapaino Osakenyhtiö.
- W. B. 1909. Petseri eestlased 2. – *Postimees*, 30. juuli, lk 1–2.

Summary

THE TOPIC OF INTERGENDER COMMUNICATION AND WOOING IN THE INTERVIEWS WITH KSENIA MÜÜRSEPP

Merili Metsvahi

This article is based on interviews with the Seto woman Ksenia Müürsepp conducted in 2001–2003. Ksenia was born in 1911 in the village of Kuurakese (Бредделево in Russian) 3 km south of Pankyavitsa. In 1904, Jakob Hurt described Kuurakese as a Seto village, although during Ksenia's life it had a mixed Seto-Russian population. In 1963, Ksenia moved from Kuurakese to her daughter's family in Pechory, and in 1997 to her granddaughter's family in Tartu. She died in 2004.

At the beginning of the article, an overview is given of Ksenia's character and how she was influenced by her move from Russia to a block of flats in Tartu. It is claimed that even more significant for Ksenia than the change of the physical environment was the change of the mental background system caused by the replacement of the Russian Orthodox cultural space by the Western atheistic modern cultural space. Meeting the folklorists was a noteworthy event in Ksenia's life because their questions helped her to recall the cultural space that she had left behind in Setomaa and to experience this once homely environment as if anew.

The main part of the article deals with topics in the interviews related to inter-gender communication. The opportunities for young Setos to meet and spend time

together as well as courtship and wooing in the beginning of the 20th century are described. Despite the theme of bundling not being reflected in the interview materials, a digression is made even into this topic. Contradictions that appear in the treatment of bundling by researchers are pointed out and a solution is offered to resolve them.

The materials recorded from Ksenia include stories – from a variety of genres – bearing on intergender communication, courtship and wooing. On the one hand, there are real-life stories and memories of concrete situations that give the reader a good idea of life in Setomaa back then. On the other hand, there are jokes and tales that do not enable us to make observations about real life but can be used to draw some conclusions about the norms of behaviour and values of those days.

Although we did not pay special attention to the topic of intergender communication while conducting the interviews, this theme frequently appeared in the recorded materials. This is natural because we also asked questions about Ksenia's life, and getting married was the most significant event in the life of a Seto woman in the first half of the 20th century, the preparations for which started already in the childhood. This topic, however, came up not only in connection with Ksenia's life-story but also in the wider Seto context.

The article also gives a short introduction to the cultural differences between Seto and Russian (or mixed Seto-Russian) villages. In Seto-Russian mixed villages, young men often invited women to dance, whereas in Seto villages girls mainly danced with each other. Upon the arrival of wooers, among Russians, it was most important to greet and shake hands with the master of the house, whereas in Seto villages, the lady of the house could be deeply insulted if the wooers did not shake hands with her.

Резюме

ТЕМА ОБЩЕНИЯ МЕЖДУ ПОЛАМИ И СВАТОВСТВА В ИНТЕРВЬЮ С КСЕНИЕЙ МЮЮРСЕПП

Мерили Метсвахи

Статья «Тема общения между полами и сватовства в интервью, проведенными с Ксенией Мююрсепп» основывается на тех интервью, которые были записаны автором совместно с другими фольклористами в 2001–2003 годах с сетуской женщиной Ксенией Мююрсепп.

Ксения Мююрсепп родилась в 1911 году в деревне Кууракесе (рус. Брес-делево), в трех километрах на юг от деревни Панкъявица (рус. Паниковичи). Якоб Хурт включил в 1904 году Кууракесе в число сетуских деревень, но в годы жизни Ксении это была деревня со смешанным сетуским и русским

населением. В 1963 году Ксения переехала из Кууракесе в Печоры к семье своей дочери, а в 1997 году в Эстонию – в семью своей внучки в Тарту. Ксения умерла в 2004 году.

В начале статьи дается обзор личностных качеств Ксении, и того как на нее повлиял переезд из России в квартирный дом в Тарту. Утверждается, что при переезде в Эстонию для Ксении более значимым, чем изменение физической среды, была смена ментальной системы отсчета, которую обусловила замена культурного пространства русского православия на западное атеистически-модерное культурное пространство. Встреча с фольклористами была значимым событием в жизни Ксении, так как вопросы интервьюирующих способствовали мыслительной работе, с помощью которой Ксения могла вспомнить оставленное в Сетумаа культурное пространство и таким путем как бы вновь почувствовать вокруг себя среду, когда-то ощущаемую как домашнюю.

В основной части статьи рассматриваются темы, связанные с общением между полами в сделанных с Ксенией интервью. Описывается то, какие возможности для знакомств и совместного времяпровождения были у сетуской молодежи в начале XX века, как ухаживали и как ходили сватать. Несмотря на то, что в запечатленном в интервью с Ксенией материале не отражается тема хождения по ночам к девушкам, делается экскурс и в эту тему. При этом имеется указание на противоречия, которые имеются в существовавших до настоящего времени трактовах ученых хождения по ночам к девушкам, и предлагаются возможности их решения.

Поскольку Ксения была очень хорошей рассказчицей, то в записанном от нее материале имеются принадлежащие к разным жанрам истории по темам общения между полами, ухаживания и сватовства. С одной стороны, встречаются реальные истории и воспоминания конкретных ситуаций, которые дают читателю хорошее представление о жизни в Сетумаа того времени. Так, например, из изложенного Ксенией от первого лица эмпирического рассказа, можно узнать, что при сватовстве вероятно использовали метафоричную речь достаточно архаичного происхождения. С другой стороны, в материалах есть байки и сказы, на базе которых нельзя сделать непосредственных бытовых наблюдений, но из них можно сделать некоторые выводы о нормах поведения и ценностях того времени.

Хотя в интервью мы и не обращали специального внимания на тему общения между полами, выяснилось, что эта тема была в большом количестве представлена в записанном материале. Это можно считать естественным. Поскольку мы спрашивали Ксению о ее жизни, а замужество было для сетуской женщины первой половины XX века самым определяющим событием жизни сетуской женщины, подготовка к которому начиналась уже с детства. Но эта тема возникла не только в связи с биографией Ксении, а и в связи с широким сетуским контекстом.

Исходя, как из записанных от Ксении материалов, так и других источников, описывающих жизнь сету в начале XX века, статья дает и беглый экскурс в то, какие культурные различия имелись между сетускими и русскими (или смешанными сетуско-русскими) деревнями. Если в смешанных сетуско-русских деревнях на праздниках часто могли танцевать девушки и парни, то в сетуских деревнях скорее девушки танцевали между собой. Если у русских при приходе сватов самым важным было поприветствовать хозяина и пожать ему руку, то у сету хозяйка могла обидеться до глубины души, если сваты не поздоровались с ней за руку.

Kokkovõtõh

NAISI JA MIIHI LÄBIKÄÜMINE JA KOSIMINÕ MÜÜRSEPÄ OKSE JUTTA PERRÄ

Metsvahi Merili

Kirotusõ alossõs omma' küsütemise', mia autor tekk' üteh tõisi rahvaperändüseuurjijdõga aastagil 2001–2003 seto naase Mürsepä Oksega.

Mürsepä Okse sündü 1911. aastagal Kuurakõsõ (vinne keeleh Бредделево) küläh, mia jääs Pankjavitsast kolm kilomeetrit lõunõ poolõ. Hurda Jakob lugi 1904. aastagal Kuurakõsõ seto külli hulka, a Okse eloaol oll' tuu seto-vinne segäkülä. 1963. aastagal läts Okse Kuurakõsõst Petserihe uma tütre mano ni 1997. aastagal Tartohe tütre tütre mano elämä. Okse kuuli 2004. aastagal.

Artikli algusõh andas ülekaehus Okse loomujoonist ni tuust, kuis mõot' tedä Vinne poolõ päält ar' Tarto mitmõkõrdsõhe majja koliminõ. Tull' vällä, õt Oksele mõio vahtsõst ümbretsõõri olõvist as'ost inämb inemiste tävveste tõistmuudu miil, tuu tähend' vinne õigõusu meelelaadi alt vahtsõaolidsõ mõtsigu ja ilma jumalapelgämiseldä kultuuri sisse tulõkit. Kokkosaaminõ kultuuriperändüseuurjijdõga oll' Okse eloh küländ tähtsä, selle õt näide küüsümise' panni' Okse mõttõ' käümä Seto-maalõ maahajäänü kodo ümbre, panni' tedä tuud vahtsõst miilde tulõtama ja hindä ümbre mõttõh nigu vahtsõst tundma.

Artikli pääjaoh uuritas naisi ja mihi läbikäümise teemat Oksega tettü küsütemisteh. Seletedäs tuud, mäantse' võimalusõ' olli' 20. aastagasaa seto nooril tutvast saia' ja üteh olla', kuismuudu külge lüüdi ja kos'ah käüti. Kuigi jutuajamisist Oksega lõvvä-äi huti pääl käümise teemat, kaias s'oooh kirotusõh siski ka taad. Tuu man näüdätäs, mäantse' vastaolo' omma' nätä' uurmistõh, mia' omma' tettü' huti pääl käümise kotsilõ ni pakutas vällä, kuis noid lahenda'.

Okse oll' väiga hüä kõnõlõja, timä käest ülestvõetu jutta siäh om naisi ja mihi läbikäümise kotsilõ mitund muudu jutta. Om tõõmeeli sündünüid jutta ja periselt olnuidõ asju miildetultuisi, mia' andva' lugõjalõ hüä ettekujotusõ tuu ao elost

Setomaal. Nii näütüesest saa Okse hindä kotsilõ kõnõldust tiidä, õt kos'ah kõnõldi peris vanaolist pallo'sidõ ülekanõõt tähendüisiga kiilt. Tõõsõlt puult om matõrjali siäh nal'ajuttõ ja jutussit, minkast saa-ai arvu, õt nuu' olõsi' õkva kinkagi eloluust võedu', a ütite-tõist tuu ao kombidõ ja tähtsästpidämisi kotsilõ näge säält õks.

Jutuajamistõ aigu käänä-äs mi joht juttu meelega naisi ja mihi läbikäümise teema pääle, a tuugiperäst lövvüs tuu kotsilõ ülesvõedu matõrjali hulgah pall'o juttu. Tuu om muidogi ka loomulik, selle õt mi küüsse Okse käest timä elo kotsilõ ni meheleminek oll' 20. aastagasaa edimädsel poolõl seto naase elokaarih kõgõ tähtsämb sündmüs, minkast naati jo latsõiäh ette valmstama.

Nii Okse käest kuuldu ku tõisi 20. aastagasaa algusõ seto ello seletävide lätide perrä kaias artiklih lühkohe ka tuud, mäantsit kultuuri lahkuminekit löüdü tuu ao seto ja vinne (vai seto-vinne segä-) külli vaihõl. Ku seto-vinne segäküläh võti' pidol sagõhõhe ka ts'ura' tütrikka tandsma, sis seto küllih tandsõ' rohkõmb kabo' uma-vaihõl. Ku vindläisil oll' kosja tullõh kõgõ tähtsämb peremehele kätt anda', sis setodõl võidsõ pernaane väega kõvva ar' süändüdü', ku kosilasõ' tälle kätt anna-as.